

فرهنگ گفتربازی در گیلان

مطالعه‌ای مردم‌شناختی

جواد نظری مقدم

فرهنگ کفتربازی در گیلان

فرهنگ ایلینا

فرهنگ گفتربازی در گیلان

مطالعه‌ای مردم‌شناختی

جواد نظری مقدم

عضو هیأت علمی دانشگاه گیلان

فروشند ایلینا

سرشناسنامه: نظری مقدم، جواد، ۱۳۶۴ -

عنوان و بدبداور: فرهنگ کفتربازی در گیلان؛ مطالعه‌ای مردم‌شناختی / جواد نظری مقدم

مشخصات نشر: رشت، فرهنگ‌ایلیا، ۱۴۰۱. مشخصات ظاهری: ۱۴۳ ص.

شابک: ۳ - ۷۶۳ - ۱۹۰ - ۹۶۴ - ۹۷۸

موضوع: کبوتربازی -- ایران -- گیلان موضوع: Mountains -- Environmental aspects

موضوع: فرهنگ عامه -- ایران -- گیلان

موضوع: Folklore -- Iran -- Gilan

موضوع: Pigeon playing کبوتربازی موضوع:

رده‌بندی کنگره: SF ۴۶۹ رده‌بندی دیویی: ۹۵۵۲۳ / ۵۹۶۰ / ۶۳۶

شماره کتاب‌خانه ملی: ۸۶۷۸۷۳۸

فرهنگ کفتربازی در گیلان

[مطالعه‌ای مردم‌شناختی]

جواد نظری مقدم

نمونه‌خوان: مریم مظفری

طراح جلد: سعید قاسمیان

چاپ نخست: بهار ۱۴۰۱

شمارگان: سیصد نسخه

شماره نشر: ۸۳۶

نسخه‌پردازی و آماسازی: کارگاه نشر فرهنگ ایلیا

نشر فرهنگ‌ایلیا؛ رشت، میدان فرهنگ، خیابان آزادگان، کنار دبیرستان دکتر بهنشی،

خیابان متفایی، خیابان حاتم، شماره ۴۹ تلفن: ۳۳۴۴۴۷۳۲ ۳۳۴۴۴۷۳۲ - ۱۳

www.farhangeilia.ir

nashre.farhange.ilia

nashreilia@yahoo.com

NFilia

همه‌ی حقوق نشر این کتاب محفوظ است.

فهرست مطالب

۷	 مقدمه
۹	 پیشینه‌ی کبوتربازی
۱۹	 کبوتر و کبوتربازی در گیلان
۱۹	 رابطه‌ی کفتر و کفترباز
۲۳	 کبوتربازی در نگاه مردم
۲۸	 کبوتردزدی
۲۹	 زنان و کبوتر
۳۳	 انواع کبوتر
۳۵	 لانه‌ی کبوتر
۳۶	 تغذیه‌ی کبوتر
۳۸	 دارو و درمان
۴۱	 فرایند جوجه‌کشی
۴۷	 مسابقات کفتر یا «گرو»
۶۲	 متن نمونه قرارداد مسابقه
۶۵	 کفتربازان گیلان
۷۰	 سنله و پاتوق کفتربازان
۷۵	 باورهای عامیانه
۷۸	 مذهب و کبوتر
۸۲	 آیین‌ها و سنت‌ها
۸۷	 کبوتر در فرهنگ شفاهی
۸۷	 میراث ادبی و شفاهی عامه
۹۳	 واژگان و اصطلاحات مربوط به کبوتر
۱۰۹	 نام و نشان‌های کبوتران
۱۱۵	 نمونه اسامی کفترهای گیلانی
۱۲۲	 مهر کفترباز
۱۲۹	 تصاویر و اسناد
۱۳۷	 منابع

مقدمه

زندگی انسان‌ها از دیرباز در پیوند با محیط پیرامونی و از جمله حیوانات و جانوران اهلی بوده است. حیوانات اهلی کارکردهای خاصی در زندگی و حیات بشری داشته و همواره بخش قابل توجهی از وقت، انرژی و سرمایه‌ی زندگی بشری را تحت الشعاع قرار داده‌اند.

کبوتر از جمله عناصر زیستی در فرهنگ و تمدن جوامع بشری و نیز فرهنگ ایرانی و اسلامی است که از جایگاه ویژه و قابل توجهی برخوردار بوده و از گذشته‌ای نامعلوم با زندگی انسان‌ها پیوند خورده است. بررسی و مطالعه در زمینه‌ی نقش کبوتر در زندگی بشری، حاکی از آن است که کارکردهای متنوع و متکثری برای این عنصر حیوانی در حیات انسان‌ها متصور است.

جین هنسل (۱۹۹۸) در آثار خود، تنوع نگرش‌های گوناگون درباره‌ی کبوتران در دوره‌های مختلف از عهد عتیق تا زمان حال را بررسی کرده است. این بررسی نشان می‌دهد که کبوتر در طول تاریخ به عنوان شیئی قابل پرستش از نخستین ادیان تا مسیحیت، یادآور روح روح‌القدس، افسانه‌ای بی‌پایان، پیغامبری در جنگ و صلح و مشارکت‌کننده در انواع ورزش‌ها و مسابقات بوده است (میرزایی، ۱۳۸۶، ۱۱۳).

امروزه با وجود تغییرات در سبک زندگی و تغییر در زندگی شهری و نیز معماری خانه‌ها، کبوتر همچنان از جایگاه قابل توجهی در میان بخشی از طبقات اجتماعی برخوردار است و جوانان بسیاری به این حوزه علاقه‌مند هستند.

در گذشته اگر کبوتربازی صرفاً فعالیتی غالباً مردانه تلقی می‌شد اما امروز بخشی از زنان جامعه نیز هرچند اندک و محدود به کفتر و کفتربازی گرایش پیدا کرده‌اند.

علی‌رغم اهمیت نقش و جایگاه کبوتر در ابعاد مختلف زندگی بشری، تحقیقات و پژوهش‌های علمی زیادی در این حوزه صورت نپذیرفته است و با یک جست‌وجوی ساده درخواهیم یافت که آثار معدودی تنها به بررسی و مطالعه در این زمینه پرداخته‌اند. به عبارتی دیگر، ما شاهد غفلت پژوهشگران تاریخی و اجتماعی از این بخش از حیات برخی اجتماعات انسانی هستیم. موضوعی که از ابعاد مختلف روان‌شناختی، جامعه‌شناختی و مردم‌شناختی می‌توان به آن نگریست.

در این پژوهش تلاش خواهد شد تا ضمن یک بررسی و مطالعه‌ی میدانی و مشاهده‌ای از جمعیت «کفتربازان» و به عبارت دیگر «عشق‌بازان» گیلانی، تصویر نسبتاً روشنی از تجربه‌ی زیسته‌ی کفتربازان و روابط و مناسبات میان آنان و باورها و سنت‌ها و آیین‌های مرتبط با این حوزه و نیز ویژگی مسابقات مربوط به کفتر ارائه شود. در مجموع این پژوهش قصد دارد به چند سؤال پاسخ دهد:

فرهنگ کفتربازی در گیلان دارای چه ویژگی‌هایی است؟
چه باورها و سنت‌ها و آیین‌های مرتبط با کفتر در فرهنگ گیلان وجود دارد؟
کفتر و کفتربازی در فرهنگ شفاهی و ادبیات عامیانه‌ی گیلان چگونه بازتاب پیدا کرده است؟

مفاهیم و اصطلاحات مربوط به فرهنگ کفتربازی در گیلان کدام است؟
چه ارتباطی میان مذهب و حوزه‌ی کفتربازی وجود دارد؟
این مطالعه یک مطالعه‌ی توصیفی و مردم‌شناختی است که در آن برای رسیدن به هدف پژوهش از روش مشاهده‌ی مشارکتی و مصاحبه و بررسی اسناد مکتوب موجود در این زمینه استفاده شده است. برای پاسخ به این پرسش‌ها علی‌رغم محدودیت‌های کرونایی، برای ساعت‌ها در میان جمعیت کفتربازان

گیلانی حضور یافتم و با آنان همراه شدم. نگارنده ضمن حضور در میان کفتربازان و پاتوق آنان در رشت و محل برگزاری مسابقات کبوتر و نیز پشت‌بام‌ها و یالانه‌ها و مکان‌های نگهداری کفتر، به‌ویژه زمان‌هایی که جمعی از کفتربازان طبق سنتی همیشگی در پشت‌بام و یا مکان نگهداری کفتر در کنار هم قرار می‌گیرند و به کبوترها نگاه می‌کنند و مشغول گفت‌وگو می‌شوند، صحبت‌ها، رفتار و فعالیت‌های کفتربازان را ثبت و ضبط نموده و با آنان وارد گفت‌وگو می‌شدم. محتوای مصاحبه و گفت‌وگو با کفتربازان حرفه‌ای و صاحب‌نام گیلان به‌ویژه رشت، در این پژوهش، در کنار بخش قابل توجهی از اسناد و مکتوبات مرتبط با این حوزه به‌ویژه اسناد مرتبط با مسابقه‌ی کبوتر، اطلاعات خوب و تقریباً جامعی در زمینه‌ی کفتربازی در گیلان ارائه می‌دهد.

در این پژوهش تلاش می‌شود تا در ابتدا پس از اشاره‌ای گذرا به نقش کبوتر در فرهنگ و تاریخ ایرانی-اسلامی، به مهم‌ترین شاخصه‌ها و ویژگی‌های فرهنگ کفتربازی در گیلان پرداخته شود.

پیشینه‌ی کبوتربازی

کبوتر حیوانی است که با زندگی انسانی پیوند خورده است. با نگاهی به لغت‌نامه‌ها و فرهنگ‌نامه‌ها می‌توان دریافت که این حیوان به نام‌هایی چون کبوتر، حمام، حمامه، کفتر، کوتر، کبتر، کموتر، عَفد، رقاء، صُلْصُلَه خوانده می‌شود (دهخدا، ج ۱۱، ۱۳۷۳: ۱۵۹۹۴). در فرهنگ معین آمده که هفتادودو گونه کبوتر در جهان وجود دارد که کبوتر صحرايي، چاهي، پرکاغذی، چتری، قاصد، طوقی، کاکلی، مرغی، حضرتی، غبغبی و پاپر برخی از انواع آن هستند (معین، ج ۳، ۱۳۷۱: ۲۸۹۰).

رابطه‌ی انسان با کبوتر به منظور تأمین نیازهای حیات انسانی در جوامع مختلف سابقه‌ای بس طولانی دارد. کبوتر گاه به عنوان ابزار سرگرمی و تفریح بوده و گاه کارکردی اقتصادی داشته و گاه وسیله‌ای برای انتقال پیام از جایی به

جایی دیگر بود. اما آنچه در شرایط امروز بیشتر به چشم می‌خورد، استفاده از کبوتر به عنوان ابزار بازی و سرگرمی است. استفاده از کبوتر به عنوان وسیله‌ای برای بازی و سرگرمی در ایران و دیگر کشورها سابقه‌ای دراز دارد.

در فرهنگ فارسی معین در ذیل کلمه‌ی «کبوتر بازی» آمده که کبوتر بازی شامل شناسایی انواع کبوتران و عادات و شیوه‌ی پرواز و تربیت و تغذیه‌ی آن‌ها و فریفتن کبوترهای دیگران و کشیدن آن‌ها به خانه‌ی خود است. «کبوتر باز» کسی است که با کبوتران بازی می‌کند و یا به نگهداری و پرورش کبوترها علاقه دارد (معین، ج ۳، ۱۳۷۱: ۲۸۹۲). برخی معتقدند کبوتر بازی از بازی‌ها و سرگرمی‌های کهن ایرانی است (دیگار، ۱۳۸۵: ۲۲۴). برخی همچون ویلم فلور بر این باور است که این بازی دست‌کم از زمان هخامنشیان وجود داشته است (آخرتی، ۱۳۹۱: ۱۷).

کبوتر در فرهنگ و تمدن اسلامی و به‌طور خاص در تجربه‌ی زیسته‌ی ایرانیان نیز نقش و جایگاه مهمی داشته و علی‌رغم ناشناخته‌بودن سرگذشت کبوتر، انواع و نژادهای مختلف آن تقریباً در تمام نقاط کره‌ی زمین پراکنده‌اند. اهمیت جایگاه کبوتر در فرهنگ دیرینه‌ی جامعه‌ی ایران به حدی است که نام برخی اماکن و روستاها در ایران با نام کبوتر یا کبوترخانه مترادف است. از جمله این شهرها و روستاها می‌توان به «کبوتر آهنگ»، «کبوتر خوان»، «کبوتر رنگ» اشاره کرد. این مسئله گواهی است بر ارزش و اهمیت کبوتر در زندگی اجتماعی ایرانیان و پیشینه‌ی تاریخی کبوترخانه در ایران. (برای مطالعه‌ی بیشتر ر.ک.: مفخم، ۱۳۳۹: ۴۸۵).

بی‌شک به‌درستی نمی‌توان گفت نخستین جوامعی که کبوتران را اهلی کردند و برای پرورش آن لانه ساختند، در چه منطقه‌ای ساکن بودند (انصاری و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۶۸). همچنین نمی‌توان به‌درستی خاستگاه دقیق کبوتر بازی و یا انس‌یافتن انسان با کبوتر و استفاده از آن را به عنوان وسیله‌ی سرگرمی پیدا نمود. اما می‌توان دریافت که این نوع سرگرمی دست‌کم در بسیاری از فرهنگ‌ها و جوامع، کمابیش تجربه شده و وجود داشته است.

شاید بتوان ریشه‌ی کبوتربازی را تا دوران اهلی کردن حیوانات و بهره‌بردن از کبوترها به عنوان قاصد و نامه‌رسان قلمداد کرد. همچنین در تاریخ و فرهنگ ایران، بهره‌گیری از کود کبوترها و استفاده از آن در زمین‌های کشاورزی و کشت برخی میوه‌ها، سابقه‌ی زیادی دارد و کبوترخانه‌های برجای مانده در شهرها و روستاهای مختلف ایران به‌ویژه در مناطق مرکزی ایران گواهی است بر این واقعیت تاریخی.

از میراث مکتوب فرهنگ و تمدن اسلامی ایرانی در آثاری همچون *تمائم‌الحمام*، *عجایب‌المخلوقات طوسی* و *عجایب‌المخلوقات قزوینی* و *نوادرالتبادر لتحفة‌البهادر*، تاریخ بخارای نرشخی، *صاح‌الفرس هندوشاه نخبجوانی*، *لغت فرس اسدی طوسی* و نیز اشعار شعرای مثل خاقانی شروانی، مولانا، نظامی گنجوی و دیگران رد پای حضور کبوتر و کبوتربازی و اهمیت آن در تاریخ و فرهنگ ایران را یافت (شمس‌الدین محمد بن امین‌الدین ایوب، ۱۳۵۰؛ هندوشاه نخبجوانی، ۱۳۵۵؛ اسدی طوسی، ۱۳۵۶؛ مولانا جلال‌الدین بلخی، ۱۳۸۱؛ نظامی گنجوی، ۱۳۶۲؛ خاقانی شروانی، ۱۳۳۸؛ نرشخی، ۱۳۵۱؛ زکریابین محمد بن محمود المکمون‌ی القزونی (بی‌تا)؛ محمد بن محمود طوسی، ۱۳۹۳).

همچنین در کتاب *الکامل فی التاریخ ابن اثیر* بر پرواز کبوتران در اطراف مدینه و سیاست برخی حاکمان در مواجهه با آن اشاره شده است (ابن اثیر، ۱۴۱۴: ۲۹۶) و جاحظ از اهمیت مسابقات کبوتربازی و جذابیت آن برای مردم و حضور اجتماع عظیمی از مردم در این نوع مسابقات سخن گفته و روایت کرده که جمعیت زیادی از مردم برای تماشای این مسابقه‌ها بر پشت بام‌ها جمع می‌شدند (جاحظ، ج ۳، ۱۳۸۸: ۲۵۶، به نقل از آخرتی، ۱۳۹۱). آدام متر در کتاب *تمدن اسلامی در قرن چهارم هجری* می‌نویسد: «علی‌رغم مخالفت فقها، مردم به مسابقه‌ی کبوتر علاقه‌ی شدید داشتند و کبوتربازی، که در قرن چهارم رواج داشت، در قرن پنجم شیوع یافت» (آدام متر، ۱۳۹۳: ۴۴۶-۴۴۷).

علاوه بر سرگرمی، یکی از کارکردهای مهم کبوتر در ایران استفاده از کود آن برای اراضی کشاورزی و کشت برخی میوه‌ها مثل خربزه و هندوانه بود. به این

منظور کبوترخانه‌هایی در مناطق مختلف تعیبه می‌شد. بارتولد معتقد است کشاورزان اصفهانی برای تأمین نیازهای کشاورزی در برج‌های مخصوصی فضله‌ی کبوتر جمع می‌کردند و از آن در کشاورزی بهره می‌بردند (بارتولد، ۱۳۸۶: ۱۸۸). این کبوترخانه‌ها از حیث معماری واجد ویژگی‌های منحصر به فردی هستند.

کبوترخانه‌ها یا برج‌های کبوتر، که به‌طور پراکنده در بخش‌های مرکزی ایران و برخی کشورهای دیگر وجود دارند، به منزله‌ی یک سازه‌ی فرهنگی - اقتصادی، دارای کارکردهایی در نظام کشاورزی و معیشت انسان هستند. این سازه، علاوه بر این‌که منظره‌ی زیبایی از معماری ارائه می‌کند، دارای کارویژه‌هایی است که همگی در جهت حفظ و تداوم حیات کبوترها به منظور بهره‌برداری از آن‌ها در نظام کشاورزی سنتی، با مهارت خاصی ساخته شده‌اند (ن.ک.: فرهادی، ۱۳۷۲). فرهادی با مراجعه به متون ادبیات منظوم و منثور فارسی مربوط به اوایل ورود اسلام به ایران، ضمن ارائه‌ی شواهدی، تاریخ احتمالی ساخت و بهره‌برداری از کبوترخانه‌ها را تا قرن چهارم هجری عقب می‌برد. برخی هم سابقه‌ی آن را ۴۸۰۰ سال پیش جست‌وجو می‌کنند و معتقدند این سازه‌ها ریشه در تمدن بین‌النهرین دارند (میرزایی، ۱۳۸۲).

کبوترخانه‌ها با اشکال متنوع ساخته شدند. این سازه‌ها اگرچه در موارد مختلفی همچون فرم، ابعاد، حجم و ظرفیت، بستر استقرار، شرایط محیطی، هندسه‌ی نما، مصالح، مالکیت و... با یکدیگر متفاوت‌اند، اما در یک دسته‌بندی کلی از نظر شکلی، در چهار دسته کبوترخانه‌های استوانه‌ای، مکعبی، چندقلو و ترکیبی تقسیم‌بندی می‌شوند (انصاری و دیگران، ۱۳۹۷: ۱۷۰).

اهمیت کبوترخانه‌ها در نظام اقتصاد کشاورزی ایران چنان بوده که غازان خان مغول در کنار سایر اقدامات خود برای احیای کشاورزی در ایران، دستورات و فرامینی درباره‌ی آن‌ها صادر کرده است (فرهادی، ۱۳۷۳: ۶۷). قلمرو دقیق این کبوترخانه‌ها در جغرافیای ایران مشخص نیست اما حداقل از کناره‌های شرقی

دریاچه‌ی ارومیه تا کویر یزد و میبد و برخی روستاهای نطنز و کاشان و جنوب خراسان و طبس و در گوشه‌کنارهای شهرها و آبادی‌های ایران وجود داشته و در برخی مناطق همچنان وجود دارد (فرهادی، ۱۳۷۳: ۶۸).

گزارش تاریخی مورخان و بسیاری از سفرنامه‌نویسان نیز نشان می‌دهد استفاده از کود کبوتر در حوزه‌ی کشاورزی یکی از مهم‌ترین کارکردهای کبوتر در جوامع اسلامی به‌ویژه جامعه‌ی ایرانی بوده است.

شاردن در سفرنامه‌ی خود در رابطه با کبوترخانه و استفاده از کود کبوتر این‌گونه توضیح داده است:

«کشور در نگهداری کبوتر جهد بلیغ به کار می‌برند، و برای این منظور بهترین کبوترخانه‌ها را می‌سازند. این کبوترخانه‌ها شش بار عظیم‌تر از کبوترخانه‌هایی است که ما در اروپا می‌سازیم. این خانه‌های کبوتر را با آجر می‌سازند. داخل‌شان را با گچ اندود می‌کنند و از بالا تا پایین اتاق‌های کوچکی برای آشیانه‌کردن کبوتران درست می‌کنند. جز مسلمانان شیعه، پیروان مذاهب دیگر نیز مجازند کبوترخانه بسازند، و در این کار هیچ‌گونه شرط و مانعی وجود ندارد؛ اما باید مالیات بدهند. می‌گویند در اطراف اصفهان سه‌هزار کبوترخانه وجود دارد و همه‌ی این‌ها را برای بهره‌برداری از کود ساخته‌اند نه به منظور استفاده از گوشت‌شان. ایرانیان کود کبوتر را چلغوز می‌نامند که به معنی تقویت‌کننده است...» (شاردن، ج ۲، ۱۳۷۲: ۷۴۹).

کمپفر یکی دیگر از سفرنامه‌نویسان دوره‌ی صفوی می‌نویسد: «منظور از ساختن این کبوترخانه‌ها فقط این است که فضله‌ی کبوتر را به کار کوددادن صیفی‌کاری و تاکستان‌ها که هر سال دوبار می‌خورد، به دست آورند. به کبوتران نیز کسی صدمه نمی‌رساند» (کمپفر، ۱۳۶۰: ۲۱۷).

مادام دیولافوا هم در این رابطه گزارش می‌کند که:

«کبوتر به‌قدری در ایران زیاد است که شخص تازه‌وارد تصوّر می‌کند که تمامی اهالی از کبوتر تغذیه می‌کنند ولی این‌طور نیست. این حیوان دعوت شده

است که اجتماعی تشکیل دهد و بیشتر در برج بماند و فضولاتی در آن بریزد. فضله‌ی کبوتر چون با خاکروبه‌ها مخلوط شود، برای پرورش خربزه و هندوانه‌ی معروف اصفهان کود بسیار خوبی است» (دیولافوا، بی‌تا: ۳۰۳).

امروزه نیز در پاره‌ای مواقع مشاهده شده که از فضله‌ی کفتر برای برخی از فعالیت‌های اقتصادی استفاده می‌شود. بنا به گفته‌ی یکی از کفتربازان رشت، گاهی از فضله‌ی کبوتر برای استخر ماهی استفاده می‌شود. چراکه فضله‌ی کبوتر باعث رشد پوشش گیاهی داخل استخر شده و این به پرورش ماهی در استخر کمک می‌کند (آذربین، ۱۳۹۹).

یکی دیگر از کارکردهای کبوتر، استفاده از آن به عنوان قاصد و یا ابزار رسانه‌ای جهت انتقال پیام و مکاتبات اداری از یک نقطه به نقطه‌ی دیگری بود. این نوع از کبوترها در دیوان برید یا همان دیوان پست استفاده می‌شدند و مأمور ارسال اخبار سِری و یا محرمانه بودند.

از نگاه آدام متز استفاده از کبوتر نامه‌بر شیوه‌ای بوده که احتمالاً در روم قدیم شناخته شده بود و ظاهراً بنیان‌گذار قرامطه در قرن سوم نخستین کسی بوده که به شکل سازمان‌یافته آن را به کار گرفت. پرندگان برای او از نقاط مختلف به عراق اخبار می‌رسانیدند و او با این حقّه ادعای علم غیب می‌کرد (آدام متز، ۱۳۹۳: ۵۳۷).

آدام متز در کتاب تمدن اسلامی در قرن چهارم می‌نویسد که در اوایل قرن چهارم هجری اطلاعات زیادی از کبوتر نامه‌بر در عراق داریم. من جمله وقتی حامد بن عباس را در ۳۰۴ به وزارت برگزیدند، برای او با کبوتر نامه فرستادند و نزد خلیفه احضارش کردند (همان: ۵۳۷).

کبوتر نامه‌بر تا همین اواخر نیز در حوزه‌های نظامی مورد استفاده قرار می‌گرفت. برخی از گزارش‌ها حاکی از آن است که گاه از کبوتر به عنوان ابزاری برای جاسوسی استفاده می‌شده است. به عنوان نمونه در سال ۲۰۰۸، ایران دو کبوتر را شکار کرد که طبق گزارش‌ها از سایت هسته‌ای نظنز جاسوسی می‌کردند. به این کبوترها حلقه‌های آهنی و سیم‌های نامحسوسی متصل بوده

است (که ظاهراً نقش نگهداری وسایل استراق سمع را در لابه‌لای بال‌های پَر این پرندگان بر عهده داشته است) (بزدان‌پناه، ۱۳۹۶). پیشرفت‌های نظامی در حوزه‌های امنیتی نشان می‌دهد حیوانات الگویی برای ساخت ابزارها و پهبادهای جاسوسی و اطلاعاتی شده‌اند.

در گذشته بیشتر طبقه‌ی اشراف جامعه به کفتربازی اشتغال داشتند. شواهد تاریخی نشان می‌دهد برخی از حاکمان و سلاطین در ایران علاقه‌ی خاصی به کبوتر داشتند و بخشی از زمان خود را صرف پرداختن به آن می‌کردند. از جمله اشتغال پادشاهان و حکمرانانی مانند طاهر بن محمد بن عمرو لیث، فرمانروای صفاریان؛ غازان خان، حاکم اواخر قرن هفتم هجری و حسین میرزا، پادشاه تیموری. این علاقه‌مندی پادشاهان به کبوتر و کبوترداری تا دوران معاصر هم مشاهده شده و شواهد تاریخی حاکی از تمایل شاهان و شاهزادگان قاجار به این سرگرمی است.

دوست‌علی خان معیرالممالک، از نوادگان ناصرالدین شاه قاجار، در کتاب رجال عصر ناصری نام برخی از رجال و شاهزادگانی را که در عصر قاجار با کبوتر محشور بوده‌اند و به کفتربازی علاقه داشته‌اند، آورده است. از کبوتربازان صاحب‌نام آن زمان می‌توان به دوست‌محمد خان معیرالممالک، پسر دوست‌علی خان معیرالممالک؛ شاهزاده حاج نصرالله میرزا؛ میرزا آقا سلطان؛ حاج قربان؛ شاهزاده جهانگیر میرزا و شجاع السلطنه، پسر محمدباقر خان امیر نظام، اشاره کرد (معیرالممالک، ۱۳۹۰: ۲۹۸-۲۹۷). به گفته‌ی دوست‌علی خان در زمان قاجار به کبوتربازان واقعی و باحرارت «عشق‌باز» می‌گفتند (همان: ۳۰۱).

او در کتاب خود نقل می‌کند که پدرش، یعنی دوست‌محمد خان معیرالممالک، در سال ۱۳۰۶ قمری، به اروپا سفر کرده و در بازگشت ششصد کبوتر از شصت نوع، از جمله «کبوترِ نامه‌بر» را با خود به ایران آورده است که تعدادی از آن‌ها مانند «فری»، «کاپوسین»، «کراواته» و «چتری» تا دوره‌ی پهلوی، یعنی زمان

نگارش خاطرات نویسنده، نزد برخی از کفتربازان مشاهده شده است (همان: ۲۹۸).

دوست علی خان، که خود متجاوز از دوهزار کبوتر داشته است، ضمن بیان خاطرات خود، نام برخی از کفتربازان دوره‌ی پهلوی اول را در کتاب خود آورده است. در میان کفتربازان شاخص آن زمان، نام ملک الشعراى بهار بیش از همه جالب توجه است. شاهزاده مرآت السلطان، نظام الدوله خواجه‌نوری، شاهزاده عبدالصمد، میرزا جهانبانی، شاهزادگان مقبل الدوله و مفاخر السلطنه، نوه‌های شاهزاده تیمور میرزا، سردار معتضد و نصیر همایون، پسر میرزا زینل، از جمله نامدارترین کفتربازان این دوره هستند. دوست علی خان در رابطه با محافل کفتربازان در آن زمان این چنین می‌گوید:

«هر جمعه در منزل یکی از کبوتربازان فوق‌الذکر از ناهار گرد می‌آمدیم... یکی از روزها که منزل استاد بهار بودیم، او چکامه‌ی آبداری که در باره‌ی کبوتر سروده بود، در مقابل لانه‌هایش با سبک مخصوص به خود و اشاره‌هایی به کبوترها و لانه‌ی آن‌ها و هوا برای حضار خواند و بر لطف و محفل و حال عشق‌بازان دوچندان افزود» (همان: ۲۹۸).

بروز برخی مسائل و مزاحمت‌های ناشی از کفتربازی موجب گردید تا در دوره‌ی پهلوی دوم قوانین خاصی در مجلس شورای ملی جهت ممنوعیت کفتربازی و کفترپرانی وضع شود. بر اساس آیین‌نامه‌ی اصلاح امور خلاف قانون مجازات عمومی، مصوبه‌ی هشتم آذرماه ۱۳۲۴ مجلس شورای ملی، کسانی که اقدام به کبوترپرانی و یا بادهادک‌بازی و الک‌ودولک در معابر و خیابان‌ها نمایند، به دو روز حبس تأدیبی و نیز پرداخت ده‌ریال تا پنجاه‌ریال غرامت محکوم می‌شدند (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۲۴).

در سوم اسفندماه ۱۳۵۰، سپهبد کاتوزیان، معاون وزارت جنگ، با توجه به خطراتی که ممکن بود پرواز دادن کبوترها برای صعود هواپیما و هلیکوپترهای ارتش ایجاد کند، با تقدیم یک لایحه به مجلس شورای ملی خواستار ممنوعیت

کبوترپرانی تا شعاع ۴۰ کیلومتری فرودگاه‌ها و وضع مجازات حبس برای کبوتربازان شد (مشروح مذاکرات مجلس شورای ملی، ۱۳۵۰).

به دنبال آن در تاریخ ۱۵ خردادماه ۱۳۵۱، قانون تشدید مجازات کبوترپرانی مورد تصویب مجلس شورای ملی قرار گرفت. متن قانون بدین شرح است:

ماده‌ی واحده - به منظور تأمین حفاظت پرواز هواپیماها، هرکس در شعاع چهل کیلومتری فرودگاه‌ها و همچنین در مناطقی که از طرف وزارت جنگ ممنوعه اعلام گردد، مبادرت به کبوترپرانی نماید، به سه سال حبس تأدیبی محکوم خواهد شد.

تبصره - وزارت جنگ، محل فرودگاه‌ها و نقاط ممنوعه را به وسیله‌ی یکی از روزنامه‌های کثیرالانتشار مرکز به اطلاع عموم می‌رساند و پس از انقضا، پانزده روز از تاریخ انتشار آگهی، اقدام به کبوترپرانی، مستوجب مجازات مذکور در این قانون خواهد بود.

قانون فوق مشتمل بر یک ماده و یک تبصره پس از تصویب مجلس شورای ملی در جلسه‌ی روز سه‌شنبه ۱۳۵۱.۲.۱۲ در جلسه‌ی روز دوشنبه، پانزدهم خردادماه یک‌هزار و سیصد و پنجاه و یک شمسی به تصویب مجلس سنارسید.

رئیس مجلس سنا - جعفر شریف‌امامی

بدین ترتیب می‌توان گفت تصویب این قانون در ایران، شاید تا اندازه‌ای بر فعالیت کبوترداران به‌ویژه کبوترداران تهرانی تأثیر گذاشت و بخش قابل توجهی از کفتربازان چاره‌ای جز فروش کبوترهای خود به کفتربازان شهرستانی را نداشتند. اما با وجود محدودیت‌ها و قوانین مصوّب، این سنت به حیات خود ادامه داد و کفتربازی به عنوان یک میراث قدیمی و گاه خانوادگی به نسل‌های بعدی منتقل گردید.

با توجه به شواهد تاریخی، کبوتر همواره در تاریخ نقش و جایگاه مهمی داشته و زندگی انسانی با آن پیوند خورده است. با مطالعه‌ی تاریخ و فرهنگ ایران و اسلام می‌توان به اهمیت و کارکرد سرگرمی، کمک به اقتصاد کشاورزی از

طریق تولید کود و کارکرد رسانه‌ای و پستی در تاریخ و فرهنگ جوامع اسلامی و به‌طور خاص ایران پی برد. در گیلان نیز مانند بسیاری از شهرها و مناطق ایران، سنت کفتربازی و کفترپرانی در میان گروه‌های مختلف اجتماعی طرفداران خود را دارد. در بخش‌های بعدی تلاش خواهد شد تا ضمن معرفی کفتربازان گیلانی و سنت‌ها و آیین‌ها و باورهای رایج در این حوزه، وضعیت گذشته و امروز سنت کفتربازی در گیلان مورد بحث و بررسی قرار گیرد.